

PEDAGOGIK MAHORAT

MS
2021

Ширинбой ОЛИМОВ

Бухоро давлат университети
педагогика кафедраси мудири,
педагогика фанлари доктори, профессор

ТАЪЛИМНИ ТЕХНОЛОГИЯЛАШТИРИШНИНГ АСОСИЙ ЭЛЕМЕНТИ

Ушбу мақолада таълимни технологиялаштиришнинг асосий элементи сифатида мақсадни белгилашнинг илмий-назарий асослари ишлаб чиқилган. Шунингдек, ўқув мақсадларининг шажараси, ўқув мақсадларини қўйиш технологияси, аниқ ифодаланган мақсадлар, мақсадларни аниқлаштириш, ўқув предметининг мақсади, ўқув бўлимлари мақсади, педагогик мақсадлар таксономияси кабилар изоҳланган.

Калит сўзлар: педагогик технология, таълим технологияси, ўқув мақсадларининг шажараси, ўқув мақсадларини қўйиш технологияси, аниқ ифодаланган мақсадлар, мақсадларни аниқлаштириш, ўқув предметининг мақсади, ўқув бўлимлари мақсади, педагогик мақсадлар таксономияси.

В данной статье разработаны научно-теоретические основы постановки цели как основного элемента технологического развития образования. Также объясняются генеалогия образовательных целей, технология постановки образовательных целей, четко выраженные цели, определение целей, цель предмета, цель учебных отделов, таксономия педагогических целей и др.

Ключевые слова: педагогическая технология, образовательная технология, генеалогия образовательных целей, технология постановки образовательных целей, четко выраженные цели, определение целей, цель субъекта образования, цель образовательных отделений, таксономия педагогических целей.

This article develops scientific and theoretical foundations of goal setting as the main element of technological development of education. Also explained the genealogy of educational goals, educational goal-setting technology, explicit goals, goal definition, the purpose of the subject, the purpose of educational departments, taxonomy of pedagogical goals, etc.

Key words: pedagogical technology, educational technology, genealogy of educational goals, technology of educational goal setting, explicit goals, goal definition, the purpose of the subject of education, the purpose of educational departments, taxonomy of pedagogical goals.

Кириш. Янгилашган таълим тизими, ўқитиш мазмуни асосида ўқув дарсликлари, адабиётларнинг янги авлодини яратиш ўқув-тарбия жараёнига ва дарсларни замонавий педагогик технологиялар билан ўқишни талаб қилади. Педагогик технология тизимида ўқув машғулотларини лойиҳалаштириш муҳим аҳамият кашф этади. Ўқув машғулотини лойиҳалаштиришда ўқитувчи, аввало, ўқитиш жараёнини, ўқитиш натижаларини таҳлил қилиши, ўқувчиларни мустақил фикрлаш, мустақил ўқиш, билимларни ижодий таҳлил қилишга ўргатиши, ўзлаштирилган билимларни кўникмаларга айлантириш учун ўқув мавзулари бўйича методик тизимни яратади, ўқувчилар эгаллаши лозим бўлган билим, кўникма ва малакалар мазмунини ишлаб чиқади. Яратилган методик тизим ва ўқув маълумотлар мазмуни ёрдамида ўқувчиларнинг ўқув-билув фаолиятини ташкил этади ва ўқув машғулотлари учун билиш фаолиятининг ташкилий шакллари (назарий дарс, амалий машғулот)ни мақсадга мос танлайди ва уни ечишга йўллайди. Бунинг учун ўқитувчи, аввало, ўқитиш жараёнини, унинг тузилишини аниқ тасаввур қилиши лозим.

Асосий қисм. Маълумки, ҳар қандай жараён маълум натижаларга эришиш учун олдинга қараб интилиш, ҳаракатлар йиғиндисидан иборат. Ўқитиш жараёни ўқувчини билмасликдан билишгача, яъни оддий нарса ва ҳодисалар моҳият-мазмунини билишдан, мураккаб нарса ва ҳодисалар мазмунини билишга бўлган ҳаракат йўлини англатади. Бу жараёнда ўқувчининг билиш қизиқишлари, қобилиятлари, амалий кўникма ва малакалари шаклланади, дунёқарашлари таркиб топади, ахлоқий-эстетик фазилатлари тарбияланади. Яъни ўқувчи шахс бўлиб шакллана боради. Шунга асосан ўқитиш жараёни таълим ўргатувчи - ўқитувчи ва таълим олувчи - ўқувчи фаолият ҳамкорлигининг йиғиндисини ташкил этади. Бу жараён маҳсулли бўлиши, илмий техник тараққиёт талабларига жавоб бериши учун лойиҳалаш лозимдир.

Таълим жараёнининг тузилиши тўғрисида маълумотларга эга эканлигимизни ҳисобга олиб, бу жараён тўғрисида кенг тўхталиб ўтишни мақсадга мувофиқ эмас деб биламиз ва унинг айрим таркибий қисмларини эслатиб ўтаемиз. Жараён сифатида таълим уч элемент (белги) бирикмасидан иборат: **ўқитиш** (ўргатувчининг таълим берувчи фаолияти), **ўқиш** (таълим олувчининг билиш фаолияти) ва **таълимнинг мазмуни** (уларнинг биргаликдаги фаолият объекти) [6, 74-75].

Ўқитиш, ёхуд ўргатувчи фаолияти, билим олувчилар фаолиятларини бошқариш, яъни ўқувчиларнинг ўқув ишларини уюштириш, уларнинг билиш (идрок, хотира, диққат, тафаккур, тасаввур) жараёнларига раҳбарлик қилиш, назорат уюштириш, маънавий-ахлоқий сифатларини таркиб топтиришни назарда тутати [4, 66].

Ўқиш ёки ўрганиш, ўқув фаолияти, билим, кўникма, малакаларни ўзлаштиришнинг мураккаб жараёни бўлиб, ўқувчининг ақл-заковати, иродавий ва жисмоний куч-ғайрати, интилишлари асосида уни ривожлантирилади. Ўқитиш жараёнининг бу икки элементи (ўқитиш ва ўқиш) бир мақсад: таълимнинг хилма-хил воситалари ва методларидан фойдаланиб, ўқув-тарбия ишларини такомиллаштириш, ижтимоий буюртмани ҳал этишга қаратилган. Шунга кўра бу жараёнда шахснинг қобилиятлари, фазилатлари, маънавий-ахлоқий сифатлари, билиш қобилиятлари (тафаккур, хотира, ҳаёл, ирода ва ҳ.к.) ривожланади, бўлажак касб эгаларида ташаббускорлик, ижодкорлик, тадбиркорлик, ишбилармонлик ривожланади ва ўқув меҳнати маданияти тарбияланади.

Мазкур жараёнининг самарали бўлиши, ижтимоий буюртманинг аниқ ҳал бўлиши ва кўзланган мақсадга эришиш учун, ўқитиш жараёнини лойиҳалаш, яъни таълим жараёнига педагогик технологияни татбиқ этиш талаб қилинади. Зеро, “Педагогик технология усулининг ўзига хос хусусияти шундаки, унда таълимнинг режалаштирилган мақсадига эришишни кафолатлайдиган ўқув-билиш (ўзлаштириш) жараёни лойиҳалаштирилади” [5, 32].

Хўш лойиҳа нима? Ўқув лойиҳаси, ўқитиш жараёнини лойиҳалаштириш деганда нима назарда тутилади?

Лойиҳа (лотинча projectus- олдинга ташланган) - тасвир, асосланма, аниқ ҳисоб-китоб, чизмалар шаклида акс эттирилган ғоя, маълумотнинг моҳиятини очиқ берувчи, уларни амалга оширишнинг аниқ йўллари белгилаб берувчи ғоялар, фикрлар, образлардир.

Ўқув лойиҳаси – аҳамиятга молик назарий ёки амалий муаммоларни таълим олувчилар томонидан амалга татбиқ қилишнинг тадқиқотчилик, изланувчанлик, ижодкорлик иш туридир.

Ўқитишни лойиҳалаш эса таълимнинг умумий мақсади, мазмуни ўқув мақсадлари ўқиш, ўқитиш, ўзлаштиришни баҳолаш, тузатишлар киритишдир. Демак, ўқитиш жараёнини лойиҳалаш учун ижтимоий буюртма сифатида таълимнинг умумий мақсадлари асосида, ўқув мақсадларини, бунинг учун ўқиш ва ўқитишни, ўзлаштиришни режалаштирган ҳолда, ўқув натижаларини кафолатлаш тизимини ишлаб чиқиш лозим экан. Шундай қилиб, педагогик технологияда ўқув мазмуни асосида ўзлаштириш натижаларини кафолатлаш учун, ўқув мақсадлари ойдинлаштирилади ва ўқув машғулоти лойиҳалаштирилади. Бу қайта такрорланадиган, тикланадиган тузилма деб қарайдиган бўлсак, унда ўқув жараёни маълум модуллар, бирликлардан иборат бўлади, улар умумий ҳолда ушбу модуллар, бирликларнинг қўшилиши асосида ягона ва яхлит мазмунга келтирилади. Бунга энг муҳими, такрорланадиган, қайтариладиган ва тузатишлар киритилган, асосланган тескари алоқанинг мавжудлигидир. Буни М.В.Кларин томонидан ишлаб чиқилган “Ўқув жараёнининг қурилиши” номли схемада кўриш мумкин [3, 14].

Ўқув жараёнининг қурилиши

Таблицадан шу нарса кўзга ташланадигани, ўқув жараёни таълим мақсадлари умумий тарзда қўйилмоқда ва у таълим мазмуни белгилаб бермоқда. Умумий мақсад ва мазмун, ўқув мақсадларини аниқлаштириш орқали ифодаланиб, ўқиш, ўқитиш ишлари йўлга қўйилаётгани ва ниҳоят билим олаётганларнинг ўзлаштириш даражаси дастлабки синовдан ўтказилаётгани ҳамда йўл қўйилган хатоларни тузатиш ўқув мақсади, ўқувчи, ўқитувчи диққатига ҳавола этилиб, ўқув соҳаси бўйича бажариладиган ишлар тизимига тузатишлар киритилаётгани. Энг муҳим хусусият, ўқиш-ўқитиш жараёнига тузатиш киритувчи, тескари алоқа йўлга қўйилаётгани. Бунда анъанавий таълимда кўзда тутилмаган педагогик технологиянинг ўзига хос хусусияти – ўқув жараёнининг кафолатланган натижага эришиш мақсади амалга ошаётгани.

Маълумки, ўқув жараёни учта бир-бири билан боғлиқ ўқитишнинг таркибий қисмларидан ташкил топган: 1. Мотивлар (М); 2. Ўқувчининг ўқиш фаолияти (ЎФ); 3. Ўқитувчининг бошқарувчилик фаолияти (БФ). Шундай қилиб, ўқув жараёнини қуйидаги формула тарзида ифодалаш мумкин. $ЎЖ = М + ЎФ + БФ$: Мана шу формула асосида мақсад ойдинлаштирилади, технологиялар белгиланади, фаолият йўлга қўйилади ва амалга оширилади. Буни олдиндан режалаштириш ёки ўқув жараёнини лойиҳалаштириш деб атайдилар. Педагогик технологиянинг бу

қисми амалда қўлланилганда таълимнинг табиатга уйғунлик қондасига асосланса, яъни ўқитувчининг табиий хусусиятлари - қизиқиши, истак-хоҳиши, эҳтиёжи, қобилияти, ақлий кучлари ҳисобга олинса, мақсадга мувофиқ бўлади. Ўқув машғулотларини лойиҳалаштиришда мазкур ҳолат ҳисобга олинши даркор. Педагог олим М.Очиловнинг таъкидлашича, педагогик технология усулининг энг муваффақият, таълимни режалаштирилган мақсадига эришишни кафолатлайдиган ўқув-билув жараёнини лойиҳалаштирилади. Мақсадни кўзлаш, жорий натижаларини текшириб бориш, ўқув маълумотнинг айрим бўлақларига ажратиш – ўқув жараёнини ташкил этишнинг бу белгилари - қайта ишлаб чиқилладиган (такрорланадиган) таълим циклига хос хусусиятлардир. Бошқача айтганда, такрорланадиган таълим цикли амалга ошади ва у қуйидаги қисмларни ўзида мужассамлаштиради:

- таълим мақсадларини умумий белгилаш;
- умумий мақсадни оидинлаштириб, ўқув мақсадларига айлантириш;
- ўқув амаллари мажмуи;
- таълим натижасини баҳолаш.

Ўқув жараёни бундай такрорланадиган шаклга эга бўлгани учун модул характерини касб этади, алоҳида блок(қисм)ларга ажратилади, улар турли мазмунга, лекин умумий тузилишга эга бўлади [5, 32-33]. Педагогика фанлари доктори, профессор О.Розиқов таълим технологиясининг амалий асоси - таълим лойиҳасини тайёрлаш ва лойиҳани амалга оширишдан иборат бўлади деб таъкидлайди [7, 12-13]. Муаллифнинг фикрича ўқув машғулотларини лойиҳалашда ўқитувчи таълим мақсади, таълим мазмуни, дастур, дарслик, ижодий фаолиятга йўналтирувчи топшириқлар мазмунини, ўқитувчи - ўқувчининг олдинги иш фаолияти мазмуни, келажакдаги амалга ошириладиган фаолияти инobatга олинади. Бунда ўқув дастури, дарсликлардан ўрин олган ҳар бир мавзунинг ўқувчи томонидан тўлиқ ўзлаштирилишига, билим даражасининг малакаларини мавжуд бўлган талаблар билан таққослашга эътибор қаратилиши керак. Ўқув жараёнини лойиҳалашда ўқувчиларнинг белгиланган мақсад сари ҳаракатланиши узлуксиз назорат қилишни эътибордан чиқармаслик керак.

Муҳокама ва натижалар. Ўқув машғулотининг ҳар қандай босқичини лойиҳаланишига технологик жиҳатдан ёндашилганда қуйидагиларга эришилади:

- таълим босқичининг умумий мақсаддан келиб чиқиб, оидинлаштирилган мақсадни белгилаш;
- оидинлаштирилган мақсадга эришиш учун ўқитиш шакллари, усуллари, воситаларини олдиндан танлаш;
- ташхисланган ўзлаштириш натижаларига асосланиш.

Бунда ўқув жараёнини лойиҳалаштиришнинг ўзига хос томони шундаки, таълим натижаси репродуктив равишда ўзлаштириладиган билим, кўникма ва малакалар билан чегараланиб қолмасдан, ўқув жараёнига ижодий, тадқиқотчилик нуқтаи-назардан ёндашиш ҳам йўлга қўйилади.

Шундай қилиб, таълим жараёнига педагогик технологияларни татбиқ қилиш, яъни таълим мақсадларини оидинлаштириш, мақсадга кўра таълим натижаларини кафолатлаш, таълим жараёнида ўқувчилар фаолиятини мустақиллаштириш, фаол ва ижодий ишларни йўлга қўйиш, ўқув жараёнини лойиҳалаштириш бу педагогик технологияга хос хусусиятдир.

Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, педагогик технологияга асос солгунга қадар, таълим тизимида ўқув жараёнини лойиҳалашни аниқ ва самарали қонун-қоидалари ишлаб чиқилмаган. Фақат таълим ваъзхонликдан иборат бўлиб қолган. Педагогик технология, ўқитувчига ўқитиш жараёнини лойиҳалашни амалга ошириш учун кенг фаолият майдони яратиш, бу камчиликка барҳам берди. Натижада таълим тизимида ўқиш-ўқитиш жараёнларини лойиҳалаш бўйича аниқ ва етарли қонун-қоидалар олимлар томонидан яратилмоқда. Бу айни пайтда педагогика ижодий камолот йўлини очиб бериш деганидир.

Педагогик технологияларнинг ўзига хос яна бир хусусияти шундан иборатки, режалаштирилган ўқув мақсадларига эришиш учун натижа кафолатланиб, лойиҳаланади ва амалга оширилади. Бунда технологик ёндашув майдонга келиб, ўқитувчи ўқувчига баён қилувчи, таърифловчи, маълумотларни хотирада сақловчи лойиҳалаштирилган натижага эришишни таъминлайдиган технологик схемани берадики, оқибатда қайта тикланадиган таълим цикли вужудга келади.

Бу кўпгина педагогик олимларнинг фикрига кўра ўқитувчининг даврий равишда давом этадиган ҳаракат алгоритми бўлиб, таълим мазмунининг янги бўлимларига такрор-такрор қўллаши натижасида ўқув жараёни ўз мақсадига эришади.

Бундай алгоритмнинг аниқлиги ва муваффақиятлиги ўқув мақсадларини тўлиқча стандартлаштирилган тилга таржима қилиниши орқали таъминланади. Бундай стандартлаштириш ўлчови қуйидагича бўлиши мумкин: а) юқори, бироқ абсолют эмас; б) абсолют.

Биринчи ҳолда, мақсадларнинг мураккаблиги уларни тўлиқ кузатувчи ҳаракатлар тилига таржима қилиш имконини бермайди ва цикл бутунлай қайта тикланадиган ҳисобланмайди.

Иккинчи ҳолда биз ўзига хос конвейер жараён ҳисобланган репродуктив типдаги таълим билан иш кўрамиз.

Педагогик технологиялар асосида таълим жараёнини ташкил қилишда лойиҳалаш босқичида энг юқори малака талаб этилади. Шу боис энг малакали методистлар гуруҳи педагогик технологиянинг қоидалари ва принциплари асосида методик материалларни ишлаб чиқадилар. Ана шундай материаллар мавжуд бўлганда педагогларнинг асосий фаолияти ташкилотчилик ва маслаҳат бериш билан боғлиқ бўлади.

Ўқув жараёнининг барча босқичларида бутун тизимнинг асосий технологик хусусияти - ўқув жараёнининг якуний натижага қараб бораётганлигини кузатиш мумкин бўлади.

Умумий ҳолда педагогик технология таркибига қуйидагилар кириди деб ҳисоблаш мумкин:

- идентификацияланадиган (ойдинлаштириладиган) ўқув мақсадларни ишлаб чиқиш;
- ўқув мақсадларининг таксономияси (кенг қамровли гуруҳланиши)ни ишлаб чиқиш;
- ўқув мақсадларини назорат (тест) топшириқларига айлантириш;
- мақсадларга эришиш усули (қатор қоида ва принциплар) ни ишлаб чиқиш;
- ўқув мақсадларига эришишни баҳолаш.

Шундай қилиб, таълим жараёнининг қурилмаси, уни лойиҳалашнинг: а) таълим мақсадлари ва натижаларни белгилашни; б) натижалар асосида (диагностикалаш орқали) назорат топшириқлари ва баҳолаш мезонларини ишлаб чиқишни ҳамда ўқув машғулотивнинг технологик харитаси (дарс конспекти)ни ишлаб чиқиш босқичларини амалда қўллашни назарда тутади.

Педагог одатда ўқитиш давомида ўқувчилар ўқув маълумотларини қанчалик ўзлаштирганликлари, аниқ билимларга эга бўлганликларидан хабардор бўлсагина, ўқувчи (талаба)ни янги билимлар билан қуроллантира олади. Шунга кўра ўқитувчи ўз олдига талаба (ўқувчи) ўқув ахборотлари, маълумотларининг мазмунини тушуниши, ўзлаштириб олиши ва амалда қўллай олишни ўргатишни ўз олдига мақсад қилиб қўяди. Бу, одатда, ўқув мақсади деб юритилади. Зеро, у таълим жараёни охирида қутилаётган натижа тавсифидир. Таълим жараёни икки жонли мавжудотнинг иштирокида кечганлиги сабабли ўқитувчи ўргатиш мақсадини, ўқувчи ўрганиш мақсадини амалга оширади. Шунга асосан “Ўқув мақсадлари бу - аниқ таълим жараёнининг якунида таълим ўрганувчилар томонидан ўзлаштирилиши, янги ҳосил қилиниши лозим бўлган тажриба, хатти-ҳаракат билан боғлиқ бўлган амалий вазифаларни бажара олишга йўналтирилган фазилатлар йиғиндиси ва таълим ўргатувчи томонидан унга эришиш учун белгилаган фаолият мезонидир”. Бошқача қилиб айтадиган бўлсак, ўқув мақсади олдиндан кўзланган манзил ҳосиласидир. Зеро, қандай овқат пиширишни билмасдан туриб, овқатга масаллиқ тайёрлашнинг маъноси йўқ. Шундай қилиб, мақсад, фаолият ёки меҳнат натижаси экан, уни лойиҳалаш бугунги таълимнинг долзарб муаммоларидан бири.

Таълим мақсадининг аниқ лойиҳаланиши, ўқиш давомида ўқувчилар билимларни қанчалик ўзлаштирганликларидан хабардорлик, талабанинг ҳаракатлари (фаолияти)га асосланиб ўқитиш педагогик технологиянинг муҳим жиҳатларидир.

Анъанавий таълим тизимида, ўқув мақсади мактаб, шу жумладан, ўқитувчи жамиятнинг ўқув юрти олдидаги умумий буюртмаси сифатида баён этилади. Ҳатто, ўқув дастурлари, дарслик, қўлланмаларда ҳам ўқув мақсадлари умумий тавсифланган бўлиб, унинг ягона таркиби йўқ. Шу боис педагогик технологияга асосланган ўқув мақсадларни маълум кетма-кетликда кўриш мумкин: жамиятнинг умумий буюртмаси - таълим тизими талабалари - ўқув юрти вазифалари - ўқув предмети мажмуаси топшириқлари - ўқув бўлимлари ва ниҳоят - таълим оловчилар (хусусий) ўқув мақсадлари шажараси кўзга ташланади. М.В. Кларин ўзининг “Ўқитиш жараёнида педагогик технология” номли рисолаида ўқув мақсадларини турли мамлакатларнинг ўқитувчилари фаолияти ва иш услубларига хос бўлган қуйидаги тиниқ усулларни тавсия этади: [3, 16-18].

1. Мақсадларни ўрганиладиган таълим мазмуни орқали белгилаш.

Ўқитувчи, одатда, дарснинг мақсадини “Бобур лирикасини ўрганиш” ёки “Биринчи бобнинг мазмунини ўзлаштириш” кабилар. Бунда таълим мақсад ўрганилаётган предметнинг, бўлимнинг мазмунини кўрсатади. Мақсад бундай ифодаланганда таълим мақсади таълим оловчилар томонидан мақсадга эришилганликни аниқлайди, қийинчилик туғдиради. Келтирилган мисоллардаги “мақсадлар” мавҳум бўлиб улардан мақсадга эришилганини ўлчаб, аниқлаб бўлмайди.

2. Таълим мақсадини ўқитувчи фаолияти орқали аниқлаш.

“З.М.Бобурнинг бадиий-педагогик меросини ўргатиш”, “10 ичида қўшиш амалига доир мисоллар ишлатиш”. Мақсадни бундай қўйишда эътибор муаллимнинг фаолиятига қаратилади. Бунда ҳам педагог фаолиятининг реал натижасини аниқлашда қийинчилик туғилади.

3. Таълим мақсадларини талабанинг интеллектуал, эмоционал, шахсий, ахлоқий, эстетик жараёнлари шаклида ифодалаш.

Масалан, “Кузатилган жонли табиат ҳодисаларини таҳлил этиш малакасини ҳосил қилиш”, қўпайтириш ва бўлишга доир амалларни мустақил бажариш қобилиятини ўстириш”, “Экологик ҳодисаларга қизиқишни шакллантириш” кабилар. Таълим мақсадини бундай умумий тарзда белгилаш ўқув юрти, ўқув фани ёки бир гуруҳ ўқув предметлари даражасида бўлиши мумкин. Лекин айрим машғулот, дарснинг мақсадни бундай кенг ифодалаш фойдасиз. Бундай дарсда, машғулотда қандай натижага эришилишини билиб бўлмайди.

4. Таълим мақсадини талабанинг ўқув-билиш фаолияти орқали белгилаш.

“Машғулотнинг мақсади – юз ичида қўшиш ва айришга доир масалалар ечиш”. “Қизиқишни шакллантириш”, “Давлат рамзлари тўғрисида тушунчани ривожлантириш”, “Адабиёт терминларини ўрганиш жараёнида нутқни ривожлантириш. Бир қарашда таълим мақсадини бундай қўйиш машғулотни режалаштириш ва ўтказишда ноаниқликлар киритилгандай бўлиб кўринади. Бу ерда ҳам фикримизча энг муҳим нарса – кузатиладиган натижа, унинг оқибати назардан четда қолади. Мақсад умумий белгиланиб, ҳар бир дарс, мавзу мақсади аниқланмаган ойдинлаштирилмаган.

Педагогик технология тарафдорлари ҳақли равишда таъкидлаганларидек, таълим мақсадларини предмет мазмуни, педагог ёки ўқувчи фаолияти жараёни орқали аниқлаш таълимнинг кўзда тутилган натижалари ҳақида тўла тасаввур бермайди. Улар ҳақида мулоҳазани фақат ташқи кўриниш – ўқувчининг ташқи ифодаланган фаолияти бўйича юритиш мумкин. Таълим натижасини аниқлаштириш мақсадини ўз олдига қўйган педагог унинг ташқи кузатиладиган белгилари (нутқ, ҳаракат)ни максимал равишда тўлиқ ифодалашга интилади. Таълим натижасини ифодалашни унинг ташқи белгиларини рўйхатга олиш орқали амалга оширишга уриниш уни жуда соддалаштириб юбориш демакдир. Бироқ илмий мақсадларда ҳам, амалий мақсадларда ҳам мураккаб ҳодисаларнинг соддалаштирилган моделлари зарур бўлади. Педагогик технология таклиф қилаётган ўқув мақсадларини қўйиш усули ўта инструменталлиги билан фарқ қилади. Бу шундан иборатки, таълим мақсадлари таълим натижалари орқали ифодалаб ўқувчининг турли-туман фаолиятида намоён бўлади. Ўқув мақсадлари шундай фаолиятда ифодаланадики, уларни ўқитувчи педагог ёки бошқа бирор эксперт аниқ таниб олиши ёки ўлчашни учун имконият бўлади. Бунинг моҳияти шундан иборатки, педагогик технологияда таълим мақсадлари педагог ёки бошқа бирор эксперт томонидан аниқ таниб олинган ёки ўлчанадиган ўқувчиларнинг фаолиятлари билан ифодаланувчи таълим натижалари орқали қўйилади.

Кундалик амалиётда педагог ва ўқувчи учун мақсадларни алоҳида-алоҳида ифодалаш қабул қилинган. Бу мантиққа тўғри келади, чунки таълим - бу педагогнинг ўқитиш бўйича ва талабани ўқиши бўйича ҳамкорликдаги фаолиятидир. Бунда “мақсад” ўқитувчи фаолиятига тааллуқли (ўргатмоқ, тушунтирмоқ, намоёни қилмоқ, ҳикоя қилмоқ), таълим олувчи ўқувчилар ҳаракати орқали ифодаланган режалаштирилган таълим натижалари “вазифа” деб айтилади.

Вазифани тўлиқ диагностик қилиш, таълимни эса қайта тикланадиган жараёнга айлантириш учун ҳар бир мақсадга эришиш меъёрларини ўртага қўймоқ зарур, яъни ўқув мақсадлари шундай ифодаланиши керакки, унга эришилганлик ҳақида аниқ мулоҳаза юритиш мумкин бўлсин. Шунини таъкидлаш лозимки, педагогик адабиётда вазифани (ўқувчилар ўқишдан кўзланган натижа деб тушунилганда) баъзан ойдинлаштирилган ўқув мақсадлар деб атайдилар, (М.В. Кларин). “Вазифа” сўз бир неча маъноларга эга. Бундан буён ўқувчилар таълим натижаларини катта аниқликда баён қилиш учун тенг ҳуқуқли тушунчалар (контекстга мос равишда) “**Вазифа**” ёки “**ойдинлаштирилган ўқув мақсад**” билан белгилаймиз.

Тўлиқ идентификацияланган ўқув мақсадларини абсолют бир маънода баён қилиш ғояси ўзининг энг сўнгги ифодасида ўқувчилар ўқув фаолиятини анъанавий ноаниқлик, мужмаллик тарзида эмас, балки кузатиладиган, ўлчанадиган **хатти-ҳаракат** терминларида баён қилади.

Америкалик олим, дастурли таълимнинг асосчиси Б.Скиннернинг таъкидлашича таълимга бошқача ёндашилганда, ўқитувчи ўқитиш методикасини ишлаб чиқилмаганлиги туфайли у таълим мақсадини қайта таърифлашга мажбур бўлади ва уларни шунчалик ноаниқ ифодалайдики, натижада уларнинг натижаларини экспериментда текшириб кўриш мумкин бўлмайди.

Ўқитиш мазмуни одатда тематик йўналишга эга бўлганлиги билан характерланади ва унда аниқ, қиймати ўқув мақсадларини ажратиш маълум қийинчилик туғдиради.

“Вазифа” (идентификацияланадиган ўқув мақсадлар) учун ўқиш жараёнида ўқувчи бажара оладиган аниқ операцияларни ва уларни баён қилишни ёки ўлчашни аниқ ифодаловчи феълларга устунлик берилиши лозим. “Ойдинлаштирилган ўқув мақсад (вазифа)ларни шакллантириш бир неча босқичда амалга оширилиб у қуйидаги схема бўйича: ўқув масалани ўрганишнинг умумий мақсади -

хусусий ўқув мақсади - идентификацияланадиган ўқув мақсад (вазифа)га аста-секин ўтиш билан яқунланади. Мазкур ифодалардан умумлашган таълим мақсадларни ўқув юрти, ўқув предмети ёки предметлар туркуми даражасидаги мақсадларни билиб оламиз. Айти пайтда бизга алоҳида машғулот (дарс) ёки дарслар туркуми даражасидаги мақсадларни аниқлаш ҳам жуда муҳимдир.

Бироқ вазифа (идентификацияланадиган ўқув мақсад)ларни аниқ ифодалашда қийинчиликлар бўлиши табиийдир. Баъзи ҳолларда таълим натижаси алоҳида-алоҳида таркибий қисмларга бўлинади ва элемент бўйича ишлов берилади. Шу боис идентификацияланадиган ўқув мақсадлар ва уларни тест топшириқларига ўтказиш схемаси тўлиғича ишлайди. Бошқа ҳолларда бир бутун уни ташкил этувчи қисмларнинг йиғиндисига тенг бўлмайди ёки бу қисмларни бир маънода баён қилиш қийин. Бу ҳолда ҳам ўқув мақсадларни идентификациялаш мумкин, бироқ у қийин кечади.

Шуни таъкидлаш лозимки, педагог олдида ҳамisha танлаш туради: репродуктив рамкалар билан чегаралайдиган “қаттиқ” идентификацияланадиган мақсаддан фойдаланиш зарурми ёки таълимни қидирув усулида фойдаланишга имкон берадиган таълимнинг ноаниқроқ мақсадларини ифодалаш мақсадга мувофиқми? М.В.Кларин таъкидлаганидек, биз ижодий характердаги мақсадларга мурожаат қилишимиз биланоқ, уларнинг белги (аниқ ўқув натижа)ларини бир маънода, тўлиқ объектив баён қилиш имконияти бир мунча пасаяди. Ўқитувчининг баҳоси эксперт тарзида бўлиб, у кўп жиҳатдан интуитив бўлиб қолади ва унинг маданий даражасига, ижодий тафаккур қилиш имкониятига боғлиқ бўлади. Шу боисдан ҳам “Ўқув мақсадларнинг “қаттиқ” характери бир мунча юмшатилиши зарур ва ижодий характер типидagi мақсадларни баён қилишда маълум ҳисса ноаниқликнинг бўлишига кўникишимиз керак” [3,13].

Янги педагогик таълим бугунги кунда барча ўқув юртлари (умумий ўрта, ўрта махсус, касб-хунар таълими олиш)ни битириб чиқаётган ёшлар қандай илмий билим, кўникма, малакаларига эга бўлишлари, ўзлари ва жамият учун қандай фойда келтиришлари тўғрисида ўйлашлари, қайғуришлари табиийдир. Зеро, янги ХХI асрнинг илмий-техникавий тараққиёти нафақат ишлаб чиқаришнинг кўп сонли тармоқлари учун, балки маънавий–маданий, ижтимоий-иқтисодий соҳаларида ҳам мукамал илмий ахборот, маълумотларга эга бўлган, фанни ишлаб чиқариш билан, ҳаёт билан боғлаб олиб боришга қодир шахслар кераклигини тақозо қилмоқда.

Хулоса. Шундай қилиб, мамлакатда янгилашга сифат жиҳатидан жаҳон андозаларига мос келадиган узлуксиз таълим тизими яратилдики, у мустақил, демократик Ўзбекистонни жаҳон ҳамжиҳатлигида ижтимоий-иқтисодий, маънавий-маданий мавқеини мустаҳкамлашга асос солади. Чунки юқорида қайд қилинган таълим ислохотларига муносиб жавоб қайтариш, истиқболимизни аниқ ва равшан тасаввур этиб, халқимизга унинг фаровон турмушни таъминлашга хизмат қилиши керак. “Ватан, мамлакат таълим муассасаларининг бош мақсади - ХХI аср мактабини шакллантиришдан иборат бўлиб, бугунги кунда янги асрга амалиётимиздаги қайси ибратли жиҳатларни олиб ўтамиз, ишимизга наф келтирмайдиган қайси салбий омилларни ўтган асрда қолдирамиз, ХХ асрда очилмаган муаммоларимизни бартараф этишга қай йўл ва услуб билан ёндашамиз ва бунинг учун қандай самарали ва таъсирчан омиллар топишимизни олдиндан сарҳисоб қилиб қўйишдан иборатдир” [2, 5]. Шунга кўра янги “Таълим тўғрисида”ги Қонун жаҳон амалиёти меъёрларига мос кела оладиган, миллий истиқлол ғоялари ва талабларига жавоб бера оладиган, жамиятнинг ХХI аср таълимини халқаро андозаларига тўғри келишини таъминловчи давлат таълим стандартларини жорий этиш зарурлигини белгилади.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни. ЎРҚ-637-сон. 23.09.2020. – Т., 2020. – 75 б. //https://lex.uz/docs/5013007
2. Йўлдошев Ж.Ғ. Таълим янгиланиш йўлида. – Т.: “Ўқитувчи”, 2000.
3. Кларин М.В. Педагогическая технология в учебном процессе. – М.: “Знание”, 1989.
4. Olimov Sh. Sh., Durdiyev D.Q. Pedagogik texnologiya. – Buxoro: “Sadriiddin Salim Buxoriy” Durdona nashryoti, 2019. – 184 b.
5. Очилов М. Янги педагогик технологиялар. – Қарши: “Насаф”, 2000.
6. Педагогика. //В.В.Беларусова ва И.Н.Решетень умумий таҳрири остида. -Т.: “Ўқитувчи”, 1990.
7. Розиков О., Оғаев С, Маҳмудов М, Адизов Б. Таълим технологияси. – Т.: “Ўқитувчи”, 1999.

МУНДАРИЖА

Бахтиёр АДIZOB. Креатив фикрлашга йўналтирилган таълим технологиялари	5
Ширинбой ОЛИМОВ. Таълимни технологиялаштиришнинг асосий элементи	9
Болта ХОДЖАЕВ. Олий ўқув юртларида муаммоли таълим технологиясини қўллашнинг айрим жиҳатлари.....	15
Nasiba AZIMOVA, Zarina NASIMOVA. O‘qituvchi nazokatida dilkashlik va pedagogik takt.....	20
Акбар ГУЛБОЕВ. Педагоглар фаолиятини ташхис қилишнинг назарий ва методологик асослари.....	26
Qobiljon ABDULLAYEV, Nargiza BOBOMURODOVA. Qadimgi mesopatamiyadagi madaniy-ma’rifiy taraqqiyot sarchashmalari	30
Гулия ХАБИБОВА, Умида БАХРИЕВА. Талабаларнинг мустақил иши - таълимни ташкил этишнинг етакчи шакли сифатида.....	33
Лола ЭЛИБОЕВА. Бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларининг педагогик маҳоратини оширишда интерфаол таълим методларидан фойдаланиш	37
O‘lmas QURBONOVA. O‘zbekiston va Finlyandiya ta’lim tizimi: muammo va istiqbollar.....	42
Гулчеҳра ИЗБУЛЛАЕВА. Муслихиддин Саъдий Шерозийнинг “Гулистон” ва “Бўстон” асари юксак дидактик манба сифатида	46
Gulnoz TOSHOVA. Pedagogik faoliyat va uni takomillashtirishda pedagog mahorati	52
Manzura OCHILOVA. Sharq mutaffakirlari merosida oilada bolalarni axloqiy tarbiyalash.....	57
Dildora TOSHEVA. Boshlang‘ich sinflarda “Atrofimizdagi olam” fanidan “Yashil dorixonona” mavzusini o‘qitishning pedagogik-psixologik imkoniyatlari.....	61
Bobomurod JO‘RAYEV. Somoniylar davrida ta’lim tizimi va mazmuni.....	65
Dilfuza RAKHMONOVA. Equirements for preschool education teacher.....	70
Matluba HOJIYEVA. TA’LIM JARAYONIDA AKSIOLOGIK TARBIYANI TASHKIL ETISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	74
Нигина ИСМАТОВА. Оилада болаларни маънавий-ахлоқий тарбиялашда миллий кадрятлардан фойдаланиш усул ва воситалари.....	79
Олимжон АХМАДОВ. Бухорода янги усул мактаблари фаолияти (XIX аср охири XX аср I чораги) .	83
Nilufar RAXIMOVA. Tarbiya va shaxs kamoloti	89
Gulshan SAIDNAZAROVA. Al-Buxoriyning hadislarida tarbiya masalasi	94
Нигора САЙФУЛЛАЕВА. Методика оценки развития экономического мышления у студентов вуза	98
Маърифат УМУРОВА. Мактабгача ёшдаги болаларни ватанпарварлик руҳида тарбиялашда музиканинг ўрни.....	103
Oybek ORTIQOV. O‘quvchi-yoshlarni milliy mafkura ruhida tarbiyalash mazmuni	109
Феруза РАМАЗОНОВА. Бўлажак ўқитувчиларда касбий эътиқодни шакллантириш педагогик муаммо сифатида	113
Olimjon AHMADOV, Dilnoza ELOVA. Buxoro bosmaxona va nashriyotlariga texnika sohasidagi yangiliklarning kirib kelish tarixidan (1920-1924-yillar).....	116
Madina BAXRAMOVA. Modulli ta’limni joriy etishning muammolari va yechimlari	120
Болта ХОДЖАЕВ, Ситора ШАРИПОВА. Талабаларнинг ўқув-билув фаолиятини активлаштиришда муаммоли таълим имкониятларидан фойдаланиш	124
Shaxlo XALILOVA. Jahon pedagogikasida pedagogik muloqotning zamonaviy uslublari va uning milliy pedagogik muloqot uslublari bilan integratsiyasi	129
Zuxriddin SHERNAZAROV. Abdulla Avloniyning ma’rifiy-pedagogik faoliyati	134
Феруза ЖУМАЕВА. Ўзбек оилаларида ёшларнинг оилавий тарбия ҳақидаги тасаввурларини шакллантириш	138